

EL CATARISME.

LA CULTURA ALBIGENSE

Mª Mercè HOMS i BRUGAROLAS
Joaquim JUBERT i GRUART

1991

INDEX

INTRODUCCIÓ.

1a PART:

LA RELIGIÓ CATARA.

La qüestió del nom.

La doctrina càtar: religió o heretgia?

Antecedents religiosos ortodoxes.

Cristianisme primitiu (espiritualitat pura).

Constantí (unificació església-estat) (religiositat política).

Fugida del món: els ermitans (retorn a una espiritualitat pura).

St. Benet i el monaquisme (unió religió-cultura).

L'ordre carolingi (unificació estat-religió-cultura).

Cluny: nova revindicació de la primacia de l'espererit.

La reforma gregoriana: un intent renovador des de dins de la pròpia estructural eclesial. La participació del laic a la "conversió del món".

Antecedents herètics.

Algunes raons de l'èxit del catarisme.

El mite del retorn a l'església primitiva.

Propaganda racionalista (lògica primitiva).

Omnipresència d'un dualisme fonamental.

El vell despreci del cos.

El malvat món.

Anticlericalisme.

Descoberta (literal) del nou testament.

Èxit del catarisme a la regió occitana.

Clima de tolerància.

Poca qualitat dels predicadors anticàtars.

Vassallatges imprecisos. Pleb aristocràtica extensa.

Destrucció del catarisme.

Fracàs de les croades. Oportunisme "Ecclesia"-"Regnum". Naixement de França com nació.

IIª PART:

ESTUDI ANTROPOLOGIC D'UNA SOCIETAT CATAR.

Estructura social.

Estructura eclesial jeràrquica.

Els bisbes i els "fills" (major i menor).

Els diàques.

Els i les perfectes.

Els creients.

La dona. Les vidues perfectes i els convents.

Un ordre social oposat al feudal.

Els rituals.

El consolament dels perfectes (ordenació).

L'aparelhament (confessió mensual dels perfectes davant dels diaques.

L'endura (dejuni fins la mort o suïcidi místic).

Consolament dels moribunds (ordenació "in extremis").

Convença (pacta de consolament "in extremis").

Melhorement (adoració o salutació).

Oració (el dret del pàrenostre).

L'estructura econòmica.

Organització pre-capitalista. Mercaders i prestamistes. Propietat col·lectiva.

Resum i conclusions.

Bibliografia

INTRODUCCIÓ.

L'estudi del fenomen càtar pot abordar-se amb interessos diferents:

- a) Si el que s'adopta és un objectiu d'extumació històrica, el resultat és una considerable munió de dades referents als esdeveniments més significatius, la identificació dels personatges més destacats que hi participaren i l'anàlisi de les conseqüències polítiques que se'n derivaren del fet de la ^{l'}aniquilació total i sistemàtica del "poble càtar" occità.
- b) Amb una finalitat diferent, els historiadors dels moviments religiosos disposen -partint dels textos doctrinals o dels documents inquisitorials- d'una important documentació referent a la fe o doctrina càtara, amb la possibilitat d'analitzar-ne les seves arrels o antecedents i les seves similituds o diferències amb d'altres religions o moviments herètics.
- c) Una altra possibilitat -que és la que presideix l'objectiu d'aquest treball- és la d'encarar el fet càtar d'acord amb els interessos de l'antropologia cultural. A diferència de les dues primeres opcions, aquesta opció s'enfronta ^{amb} una relativa pobresa de material bibliogràfic que enfoqui la consideració del catarisme com un fenomen cultural (o "en tant que civilització", segons expressió -potser exagerada- de R. NELLI (1989), un dels pocs analistes des d'aquesta òptica). Malgrat aquesta evident dificultat, l'estudi o

intent de reconstrucció de les creences i formes de vida dels anomenats "albigens" o pobladors del Llenguadoc occità (l'actual Midi francès) durant els segles XII-XIV, és possible gràcies a que - a diferència d'altres moviments herètics aïllats i transitoris, lligats sobretot a la idiosincràcia d'un personatge- els càtars albigens constitueixen un moviment col·lectiu i de suficient durada temporal com per desenvolupar uns costums, unes creences, uns rituals, unes lleis, uns mites, una estructura jeràrquica social,...(en definitiva una cultura), ben diferents de les que en aquells moments regien i configuraven -per posar només l'exemple dels seus immediats veïns- a l'incipent societat francesa o nord de la França actual i a la societat catalano-aragonesa (la primera, aniquiladora -conjuntament amb el papat- de la cultura albigensa, i la segona, defensora tardana de la mateixa).

S'estudiarà aquí, doncs, els "albigesos" càtars, en concret, i no pas els "càtars" en general, ja que si bé la denominada "heretgia" càtar va sorgir en diferents indrets de l'Europa medieval (al nord d'Itàlia, a Colonia, a Lieja,...), fou només en el Midi francès actual - l'antigua terra de Llenguadoc o occitània- i en àmplies zones de la Catalunya Nord, que la doctrina càtar va convertir-se en aquest fenomen, prou dilatat temporalment i geogràficament, com per configurar una forma de ser, de fer i d'estar en el món de tota una col·lectivitat. L'atenció de que fou objecte -el catarisme albigè- per part del poder polític franc i per part de l'església - fins arribar a proclamar-se una "croada" específica per aconseguir la seva erradicació i ésser el pretext fundacional del temible

tibunal de la Inquisició- , destaca prou a les clares la
importància i extensió d'aquest fenomen,

IIª PART

I. LA RELIGIÓ CATARA.

1.1. La qüestió del nom.

Un canonge de BONN, de non ECKBERT, fou el primer en referir-se - l'any 1163- a uns determinats heretges apareguts a la regió de Renània, amb el qualificatiu de "càtars" (els purs) (del grec: *katharsis*, purificació; *katharós*, pur). No va ser sinó més tard que, per extensió, aquesta denominació va aplicar-se a tots els moviments heterodoxes o herètics fonamentats en una visió dualista i, per tant, que s'aplicà als de la regió del Llenguadoc.

Alguns autors, erròniament, anomenen "valdenses" als heretges dualistes. Però els valdenses, seguidors de l'hereisarca Pere VALDO o VALDES, de Lió, configuren tot un altre fenomen herètic, doctrinalment diferent i, inclús, enfrontat amb el catarisme dualista. L'origen de la confusió radica, ben probablement, en el fet que el referit Pierre Valdó de Lió anunciés, el dia 15 d'agost de 1173, la seva decissió de consagrar-se al compliment de les normes evangèliques a partir de l'anunciat "Si voleu ser perfectes...", un punt també destacat en la mística càtar occitana. En absolut, però, comparteix amb els càtars la doctrina dualista. De fet les doctrines "valdenses" no constituïen (o constitueixen, perquè és l'única secta herètica medieval supervivent) pas cap vertadera teologia, oposant-se radicalment als càtars coetanis,

entre d'altres punts, per la seva concepció de bondat intrínseca i original de la natura humana,

Així mateix, (Sant) Bernat de Claraval -ferotge perseguidor d'heretges- els anomenà (l'any 1145, en decurs de la prèdica d'una "missió" a Toulouse, precisament) "teixidors"; es refereix, però, en concret, als heretges de Colonia i de Lieja (dels que havia rebut capdal informació per par de Erverwin) (vegis més avall). Aquesta denominació prové del fet, essencial en praxi de vida càtar, de viure del treball de les pròpies mans (dominant els artesans i, entre ells, els teixidors),

En d'altres indrets de la germània se'ls enomena "Ketzer", Ecberto -en els seus sermons- informa que a Flandes (lloc d'origen de l'heretgia, segons ell) se'ls anomena "piphles", a França "texerant" (teixidors) i a alemanya "catars" (purs)

"Albanenses" o "búlgars", en canvi, és la denominació emprada per identificar els dualistes absoluts (o radicals) del nord d'Itàlia (amb seu central a Desenzano, població de la vorera del llac de Garda). Amb aquesta denominació, ~~q~~ceptada per ells mateixos, és dona reconeixement a la procedència de la seva doctrina: el bogomilisme (doctrina predicada pel pope Bogomil, a Bulgària, durant el segle X, síntesi de reminiscències maniquees, gnòstiques i evangèliques). La seva difussió a Europa fou obra de cavallers i mercaders tornats d'Orient,

El mot "patarins" és emprat per referir-se, equivocadament, als càtars d' Itàlia (els "patleri" o drapaires són un grup de laics i de clergues que, a meitat del segle XI, es fan sentir a Milà i a la Lombardia per acusar i recusar a l'alt clergat simoníac, negant la validesa dels sacraments administrats per ells).

A França i a Flandes, a voltes, se'ls designa com "publicans".

La denominació d' "albigens" és la més específica per referir-nos als càtars occitans , tot i que -com veurem- s'extengué per un àrea molt més ampla que la de la ciutat d'Albi (incloquant Tolosa, Carcassona, Beziers,...). La similitud fonètica amb el mot "albanès" -dels que deriven- fou probablement un factor que ajudà a la sinonímia.

Els mateixos, però, s'anomenaven "cristians" i, sobretot, "bon hommes."

1.2. La doctrina càtara: religió o heretgia?

El fet diferencial extraordinàriament important, a l'entorn de la quarta dècada del segle XII, és l'aparició dels primers indicis (relatats per diferents cronistes de l'època) d'un "fet nou": emergència d'un moviment religiós sense líder precís, que apareix -simultàniament quasi- en diferents indrets d'Europa/occident i que -un cop superada la confusió deguda a les diferents denominacions que reb en cada país o indret concret (vegis@partat supra, relatiu a la qüestió del nom)- es

cau en el compte que comparteixen evidents elements de contingut doctrinal (de creences) i, sobretot, d'organització, rebent la denominació genèrica de càtars.

Es tracta, en essència, d'un sistema doctrinal dogmàtic que postula l'existència de dos Déus iguals i oposats (dualisme):

- el Déu del Bé, creador del món invisible i espiritual,
- el Déu del Mal, autor de la matèria.

Només atenent a aquests dos bàsics axiomes, hem d'admetre que no es tracta pas d'una simple heretgia de la doctrina cristiana evangèlica (com tantes d'altres aparegudes al llarg de l'alta Edat Mitja), sinó d'una verdadera religió diferent (tot i que es doni dins d'una comunitat prèviament cristiana i que es continua definint com cristiana). A aquest fet, poques vegades destacat suficientment pels historiadors, ha d'assignar-se'l-hi un especial èmfasi en una anàlisi antropològica cultural. Perquè si bé, per un costat, ell permet explicar la seguretat i fermesa dels seus adeptes i la ineficàcia de les crides dels predicadors catòlics per retornar-los a una Església i a una autoritat papal que els hi eren alienes, també, per un altre costat, planteja la pregunta de perquè precisament tingué tant d'èxit en aquesta concreta regió i no en d'altres, on també aflorà molt més superficialment i molt menys extensament.

Sorprèn, efectivament, que -durant els segles XII i XIII- en una regió d'Europa (que inequívocament constitueix una unitat cultural amb un comú denominador: la religió cristiana) arrel·li de forma distintiva un fenomen religiós, cultural i social tan idiosincràtic. La natura dual de la divinitat, ara mateix esmentada, o la doctrina de la reencarnació, són molt més propis de sistemes dogmàtics orientals (com el mazdeisme persa) que no pas de la tradició judeo-cristiana imperant a occident durant l'edat mitja.

Tot i això, quan els que ens parlen són simples càtars "creients" -a través de les seves declaracions als tribunals de la Inquisició- la visió oferta és força diferent de la subministrada en els textos doctrinals càtars o en els reculls d'informadors eclesiàstics ("controversistes"), donant-nos molt més la visió de que es tracta d'una desviació herètica de la doctrina cristiana (catòlica o "romana"). Així, els testimonis càtars recollits l'any 1144 per EVERIN - preposit dels premonstratensos de Stinfeld (Renània), en carta dirigida a Sant Bernat- afirmen que ells es remonten a la primitiva església "deis temps dels apòstols, oculta fins els nostres dies", que són seguidors de la predicació de Sant Pau i que l'essència pràctica de la seva religió és la vida austera, el treball sorgit de les seves pròpies mans (sense explotar a ningú ni ser explotats) i una pràctica (no pas un "ideal") de convivencialitat i d'amor mutu.

Independentment de les fonts de procedència (textes doctrinals, "controversistes" o informadors catòlics, transcripcions de declaracions

als tribunals de la Inquisició) els més destacats continguts de la doctrina càtara són els següents:

- a) Principi dualista de la divinitat, argumentat de forma simple i didàctica ("Com és possible que un Déu bo hagi creat els cucs, les cuques, els granots i tot quan ens molesta?"
- b) Formulació de que -basant-se en la crua i injusta realitat social- el poder opressor, sigui reial o eclesial, és un viu reflex de la voluntat de Satanàs; en conseqüència: "el món és dolent i aquesta terra és l'infern, ja que és obra del diable".
- c) Així mateix, per extensió, l'acte sexual és diabòlic; "perversa empresa la d'anar posant ànimes pures en cossos de fang o matèria". Ja que el cos és matèria, aquesta perfecció o purificació només s'aconsegueix menyspreant el cos, en concret tota relació sexual (inclús les matrimonials).
- d) Donat el caràcter demoníac de tot el que és material, no és pas d'estranyar que els càtars evitin el consum d'alguns aliments (els càrnics de forma total).
- e) La lectura de l'evangeli ha de fer-se en llengua vernacle i la seva interpretació ha de ser literal.

f) Crist és un àngel enviat per Déu a fi i efecte d'ensenyar als humans el recte camí del cel. No és pas, doncs, el fill de Déu,

g) A diferència d'altres sectes cristianes, els càtars no accepten pas que la passió i mort de Crist hagi tingut eficàcia salvadora. En no ser Crist el Salvador o Redemptor dels nostres pecats, hom només obté la salvació per mitjà de la pròpia accesi: esdevenint perfecte, pur o "bon homme", pobre, cast,...

h) Per això fan falta, generalment, múltiples reencarnacions,

i) Com que^{no} cal forçar a ningú per fer-se "pur" (si no és en aquesta encarnació serà en una de futura, quan arribi el moment i el mereixement de cada un), la tolerància és el tret més distintiu d'aquesta comunitat (en comparació amb la intolerància catòlica),

Aquesta síntesi de dogmatisme dualista, d'autorredempció gnòstica i d'una pràctica evangèlica radical és la que triunfà, s'implantà i s'extengué a la terra de la llengua d'oc, durant els segles XII i XIII. Mai, però, cap fet cultural emergeix sense uns antecedents. Identificar-ne els indicis més remots i les influències més recents, constitueix l'objectiu dels dos apartats següents.

2. ANTECEDENTS RELIGIOSOS ORTODOXES DEL CATARISME.

Preludiant als moviments herètics característics de la centuria del mileni -que considerarem més endavant- i preludiant també al propi fenomen càtar, dins de l'àmbit "ortodoxe" de l'Església catòlica i romana (occidental) varen produir-se -al llarg del primer mileni- tot un reguitzell d'esdeveniments.

A grans trets, el procés que es seguí pot esquematitzar-se com segueix:

2.1. Cristianisme primitiu (espiritualitat pura).

El cristianisme, és ben sabut, fou en el seu origen un moviment marginal, sistemàticament perseguit pel poder establert. Una constant que uneix a tots els moviments de renovació, individuals o col·lectius, és -precisament- el retorn a aquest cristianisme original.

2.2. Constantí (unificació església-estat).

La pèrdua d'aquest caràcter marginal (impregnat de desig martirològic), s'inaugurà l'any 313, amb la proclamació de la llibertat religiosa (edicta de Milà) per part de Constantí. A partir d'aquest moment el sacra i el temporal (l'Església i l'Estat) estan ineludiblement unides. Comença una religiositat política.

2.3. Fugida del món: els ermitans.

A l'inici de l'alta edat mitjana assistim ja al'emergència dels primers signes de rebuig de la unificació de l'Església (cristiana) i l'Estat (imperi). Una munió de monjos no trobaren altra sortida que

l'exemplificada pels eremites orientals: practicant una ascesis rigurosa i apartant-se totalment del malvat món.

2.4. L'ordre benedictina i el monaquisme (unificació de religió i cultura).

La cultura (representada pel saber clàssic greco-romà), però, quedava excluida o al marge, tant d'aquesta resposta de ruptura de l'esperit amb el món, /com quedava igualment excluida en el cas de la unió sacro-política/. El primer pas o intent d'unificació dels elements "espiritual" (església o religió i cultura), ja en l'època medieval, s'inicià amb (Sant) Benet de Núrsia, l'any 529, amb la fundació de Montecasino.

(Sant) Benet i els seus seguidors -l'ordre benedictina-, tot i -també- fugir del "món" (entenent aquest com l'ordre polític establert) no fugen pas, però, de l'element o dimensió cultural. Per això, en comptes de "l'estèril fugida vers la cova" o l'ermita, els benedictins "fugen" vers la comunitat (monacal). El monestir ha de ser la llevó d'un nou ordre: església i cultura unificades. Treball manual, estudi i contemplació, així com "fugida del món" en el si d'una comunitat tancada, són els mitjans d'aquesta resposta.

2.5. L'ordre carolingi (unificació de l'estat, la religió i la cultura).

Els primers forjadors de la dinastia "carolingia" varen comprendre que no podien fer res sense l'església. Així, doncs, el projecte vers la unió tripartita (estat, cultura i religió) s'inaugurà. Amb Carlemany,

els monasteris passen a ser vertaders centres d'educació, relativament oberts i un braç (o una façana) de l'edifici que allotja l'estat. De fet, es converteixen en el "centre" de la vida social (mundana), en estreta relació amb la cort, alhora que els detectors de la "intel·lectualitat" i de la cultura - absolutament monopolitzada per l'alta jerarquia monacal- passen a ser els autèntics "consellers d'Estat", espècie de tecnòcrates d'un sistema imperial o real" (ROUCHE, 1988, p. 408).

Es tractava, però, d'un "moviment" elitístic, del que va quedar-ne exclòit el poble ("plebecula").

Per altra part, l'Imperi Carolingi no sobrevisqué pas al seu forjador.

2.6. CLUNY: nova revindicació de la primàcia de l'esperit.

No és d'extranyar que, inspirats per l'esperit evangèlic, sorgissin des de dins mateix de l'Església les primeres reaccions o protestes enfront de la efimera síntesi "caloringia".

La primera d'aquestes reaccions - de desvinculació del "poble de Déu" del "regne dels francs"- fou protagonitzada, l'any 845, pel frare benedictí -d'origen noble- Gotescalco de Orbai: propugnà la sencillesa d'esperit com l'únic camí per connectar amb Déu, perdent tota vinculació o contacte amb els "poderosos de la terra".

Una aspiració, aquesta, que la brutalitat lligada a l'adveniment del feudalisme i a la fragmentació nacionalista no varen fer res més que accentuar.

A França, en concret, el desmantellament de l'ordre "caloringi" va afectar a tots els estaments (noblesa, centres monàstics, poble, clergat,...). El poder feudal -representat pels nobles o pels bisbes- s'imposa cegament i de forma desenfrenada. Només l'especial estatut de que disfruta la fundació de Cluny (Borgonya) -donació del duc Guillem d'Aquitània, l'any 910-, permet la creació d'un espai monacal (benedictí) de llibertat espiritual inusitada (a redós tant de la rapacitat del nobles com de la cobdícia dels bisbes). Aquesta privilegiada situació explica l'èxit de l'expansió de Cluny (al cap de cent anys de la seva fundació existien ja setanta i cinc monestirs i més de mil a la fi de l'edat mitja, tots ells sotmesos a l'abat de Cluny). A diferència però dels benedictins originals, les comunitats de Cluny ja no busquen en el treball manual i l'accesis - en l'estudi i en la contemplació- la superació de la confusió que impera i l'assoliment del Regne de Déu (redimint, així, els propis pecats); es refugien o "fugen", bàsicament, vers el ritual concelebrat. "la salmòdia i la celebració no deixaven lliure ni mitja hora al dia per a la conversa espiritual o simplement fraterna, conversa que a més a més quedava bloquejada per la llei del silenci o la comunicació per mitjà de gestos" (A. BORST, 1985, p. 530). Al igual que els seus predecessors benedictins, no surten pas del clos monacal (per evangelitzar al poble), però a diferència d'ells acolleixen als laics en les seves esglésies, atenent a pobres i a pelegrins, potenciant el culte a les

reliquies i als sants (la festa de Tots els Sants s'originà a Cluny),..., atreguent així l'interés dels laics,

En el pitjor dels casos Cluny arribà a ser, però, no res més que una rèplica del poder feudal (amb vassalls i servidors, recaptant delmes,...). En el millor dels casos mantenia en el seu espai, el convent, el monopoli de tractar amb el sacra i amb la cultura (el llegat del passat clàssic greco-romà). Però el poble baix, laic o clergat, restava - també- sempre al marge.

Cal no oblidar, avançant esdeveniments, que el Cister va ser un dels més destacats impulsors de la "croada" contra els albigens o càtars, alhora que -un cop massacrats- un dels seus principals beneficiaris (indemnitzacions de guerra devengades pel comte de Tolosa a les abadies de Cîteaux, de Claraval,...).

2.7. La reforma gregoriana: un intent "renovador" des de la pròpia estructura eclesial.

Des de dins de la pròpia alta estructura eclesial es produeix també un moviment de reforma. De fet intenta ser una resposta de l'església davant de la brutalitat (violència, injustícia,...) feudals i, també, davant de la corrupció dins de la mateixa església. Però també pot ser interpretat com un intent de redreçar el perdut ordre o unitat carolíngia i pal·liar així la creixent feblesa del papat enfront dels reis i grans senyors feudals. Es tracta de l'anomenada reforma

gregoriana (1050-1150), ja que fou capitalitzada -encara que no pas iniciada- del papa Gregori VII, elegit l'any 1073.

La situació de la cristianitat, durant el segle del mileni, no podia pas ser més deplorable; els emperadors imposen i deposen papes, nomenen bisbes,... els capellans compren els seus càrregs (simonia) i/o viuen casats o ajuntats amb dona,... Per tal de limitar els creixents poders civils o laics (Dictatus Papae, del Concili de Roma de l'any 1075), la reforma gregoriana convida també als laics senzills a intervenir en certs casos de d'abús de poder o de corrupció. De fet, buscant-los com aliats, es legitima -per primera vegada- als laics a desobeir el poder terrenal. Però on el "poble menut" ("plebecula") aplica bàsicament aquesta legitimitat és, precisament, contra el clergat corrupte i contra la mateixa estructura local de l'església (cobradora de delmes, gran propietària de terres i de persones,...).

Sigui com sigui, el fet és que la reforma gregoriana, obra un nou camí: no cal fugir del món (i cercar el clos del monestir o de la cova), sinó que pot desplegar-se una activitat cristiana "en el món". L'objectiu és la "conversió del món". No ja la contemplació, l'estudi, el treball manual, l'oració, els rituals,..., sinó l'acció. Les "croades" en són un exemple, com també el construir esglésies o el pelegrinar, ...però també "predicar" fora de l'església, més enllà del convent.

2.3. ANTECEDENTS RELIGIOSOS HERÈTICS DEL CATARISME.

Tot sembla indicar que la "fugida del món" dels monjos, per un costat, i el convit a ocupar-se dels assumptes del "món" per redreçar-los, per un altre costat, van produir com a resposta l'heretgia dels laics, obrint-se el capítol dels moviments culturals (moviments heretics) típic de l'Edat Mitja. "Abans de l'any mil -escriu LABAL (1988, p. 39)- l'heretgia (cas de produir-se) no surt de les capelles", en canvi, a partir de l'entorn de l'any mil, "aquestes doctrines surten a l'encontre dels homes" (p. 42).

Un fenomen que arrela de forma tan ferma i global en la mentalitat d'una col·lectivitat, com el catarisme albigés dels segles XII al XIV, ha tingut que germinar, necessàriament, en un terreny abonat, llargament preparat per esdeveniments, per influències i per creences - explícites/conscients o implícites/inconscients- prèvies i compartides. Les esmentades en l'apartat anterior són només un aspecte, important, del terreny abonat. A més a més, però, aquí i allà, de forma dispersa i efimera, posicionaments concrets anuncien -de forma insinuada, encara que repetitiva- alguns dels continguts que -de forma ben explícita- permeteran definir el catarisme albigé. Es tracta, obviament, dels moviments herètics.

Atenent a criteris d'ordenació cronològica, es descriuran tot seguit alguns dels més significats d'aquells moviments herètics, previs a la plena irrupció càtara. Cap d'ells, en absolut, pot reputar-se com vinculat de forma directa (relació de filiació) amb el catarisme d'arrel

bogomilica. El fet, però, de retrovar-hi en el catarisme albigé - conjuntament amb aspectes doctrinals/teològics d'una altra dimensió, que va més enllà de la simple disidència herètica- molts dels seus continguts, ens informen d'una part del terreny abonat (o "corrent d'opinió") que aquest trobà per arrelar-se.

1000. Leutard, pagès de Vertus (prop de Chalons-sur-Marne), mentre treballa la terra té una "revelació" i expulsa a la seva muller (per viure en castetat "d'acord amb els preceptes bíblics"), irrumpeix en l'església del poble "destruint la imatge del Salvador", conveng "amb gran elocüència" als fidels, estimulants-los a no pagar el "delme". El bisbe de Châlons, Jèbuin, el fa detenir i el condemna a mort. Leutard, acorralat, es suïcida.

1022. Lisois (canonge de la Catedral d'Orleans) i Etienne (confessor de la reina Constanza), tots dos "cèlebres per la seva sabiduria i santedat", comensen a predicar que Crist no pot haver nascut de la Verge Maria, neguen la passió de Crist i transmeten els "dons de l'Esperit Sant" (que permet comprendre "el sentit profund de les escriptures") per mitjà de la imposició de les mans. Varen ser cremats vius, conjuntament amb 12 deixebles, per ordre del rei Robert el Pietós.

1025. Fa la seva pública irrupció a Arras (França) una doctrina que afirma que la salvació no pot pas venir pel mitjà de capellans indignes, ni tampoc per mitjà de "matèries" com l'aigua, el pa,

el vi i els olis. Afirmava també que no ha pas d'adorar-se la creu, ja que és matèria, ni la materialitat dels llocs d'oració, les esglésies ("pilons de pedres"). Els adeptes d'aquesta doctrina no admeten el matrimoni, practiquen la no violència, viuen del seu treball en comunitats igualitàries (no admeten cap jerarquia). Foren condemnats, perseguits i cremats per ordre del bisbe d'Arras, Gérard de Cambrai. (Sant) Bernad de Claraval deu referir-se, de fet, a aquest heretges quan anomena "arris" o "teixidors denominats arris" als càtars de Colonia.

1028. A Monteforte (prop d'Asti, Piemont, Itàlia), un tal Gerard i la comtesa de Monteforte, seguits per trenta nobles, sorgeix un heretgia promoguda i integrada exclusivament per laics. Renúncien a tot el que és mundà i, en comunitat, practiquen una vida ascètica radical (preguen i dejunen nit i dia, no menjant mai carn, i practiquen penitències de tot ordre en expiació dels seus pecats). La virginitat és el seu ideal i la mortificació i rebuig del cos és una pràctica sistemàtica. Alguns, inclús, es feren matar pels seus companys, amb l'objectiu de veure's alliberats de l'odiat cos. En conseqüència amb aquesta creença, en ésser condemnats per Heribert, bisbe de Milà, i en donar-se'l-hi a triar entre morir crucificats o cremats, la majoria d'ells saltaren voluntariament a les flames. Tota la seva font de revelació procedia de la lectura de la Bíblia, la qual comprensió "secreta" els hi assegurava l'autorredemció. Rebutgen l'eucaristia, la missa i el baptisme; neguen la Trinitat; afirmen (i argumenten) la indignitat dels

capellans. Crist no es va pas fer "cos carnal" ("va neixer de les Sagrades escriptures") i Maria, la Verge, és també "incarnal". El seu rastre es perd completament a l'any 1051.

1043. A Châlons (França) -a poca distància de Leutard-, grups de camperols rebutjen el matrimoni i la ingesta d'aliments càrnics, basant-se en la lectura literal de l'Antic Testament.

1052. El vegetarisme es converteix en un "signe" d'heretgia i, per això, a Goslar (Alemanya), l'emperador Enric III -previs sollicitud del bisbe local- ordena penjar a persones "procedents de Lorena i que s'han negat a matar un pollastre".

AIGUNES RAONS DE L'ÈXIT DEL CATARISME.

Tot i que no disposem pas de dades concretes, àmplies i suficients, per respondre a la pregunta de perquè el catarisme arrelà i triunfà en aquesta concreta regió del sud de l'actual França - mentre els moviments herètics foren només escalts efimers-, del que no hi ha cap dubte és de que entorn de l'any 1140 es produeix un canvi o gir significatiu en l'evolució de la disidència religiosa occidental. Abans d'aquesta data, les "heretgies" que s'han produït -sobretot a partir del mileni-, responen a un estereotipat model comú: tenen un clar i destacat, generalment únic, protagonista (fundador o predicador); eliminat ell (habitualment per la foguera), queda eliminada igualment la seva influència (ja que els seguidors que havia aconseguit reclutar i que no havien estat físicament eliminats, desapareixien per complet i es perd tot rastre de continuïtat). En un altre indret -proper o relativament llunyà-, un altre visionari repeteix la mateixa història.

Tot i aquesta discontinuïtat, però, atenent als continguts "doctrinals" de l'heretgia (tot i existir peculiaritats i originalitats en cada una d'elles), alguns temes resulten redundants, repetitius (com hem tingut ocasió de constatar en la recensió tot just feta), és en aquest sentit, doncs, que podem parlar d'un "corrent" d'opinió i de sentiment que recorre, no pas tan marginalment com s'ha volgut suposar, la cultura medieval cristiana occidental. I que podem suposar que, en un moment donant (s.XII) i en un lloc donat (occitània), arrela fermament a causa de la coincidència de diferents factors. Entre ells podem destacar els següents:

1. El mite del retorn a l'església primitiva

Com conseqüència (o conclusió) del procés esmentat en els antecedents, una idea recorre la cristianitat occidental: el retorn a una "església primitiva". Només reproduint la comunitat dels primers creients, visquent en la pobresa i evangelitzant el món, l'Església podrà alliberar-se dels seus compromisos amb els interessos de la noblesa feudal i amb la política del poder (aspiració compartida des del papat). Però, també, s'hauria de seguir les exigències del cristianisme primitiu i portar "una vida apostòlica" (aspiració que el papat i el clergat en general, incluits els monjos, en absolut estan disposats a compartir amb els laics).

Els laics, en definitiva, es senten cridats a un inusitat protagonisme. La frustració del qual pot explicar el sorgiment de la majoria dels moviments herètics en general i del catarisme en particular.

Per el seu torn, alguns membres del clergat o del monacat també participen, des del seu propi estament, d'aquesta aspiració, donant lloc a la reforma dels capítols catedralicis, a partir del 1059, o l'inici de les bandades de monjos predicadors ambulants.

2. Propaganda racionalista (lògica primitiva).

Enfront de la fé irracional, el catarisme fa recurs a una lògica elemental, evident al primer cop d'ull i que degué jugar un important paper en el seu poder de convicció i adhesió. Per exemple, tot i que els

seu rebuig a la missa procedia del fet que el pa i el vi fossin matèria i, per tant, creats pel Déu del mal (partint d'una raó teològica, axiomàtica) , els arguments de la seva exposició són d'un nivell altament didàctic i que indubtablement havia de "treballar" en la ment dels oients: si el cos de Crist (objecte de vertadera adoració popular durant l'edat mitja, exigint els fidels d'aixecament de l'hostia durant la missa i creant-se la processó i festivitat del "Corpus Cristi") es materialitza en cada consagració, deien, "tenia que ser tant gros com una muntanya, per nodrir als fidels durant tan de temps" o, encara, "si en veritat mengessim el cos de Crist, quina extensió tan immensa degué tenir per donar-se a tants milers d'homes des de fa tants de segles". Aplicant-lo als llocs concrets de prèdica, deien, a Bonn : "tindria que haver sigut tan gran com la roca de Ehrenbreistein"; els del Midi: "més gran que els Alps"; els de Foix, en canvi citaven a el mont Bugarach (Aude); i encara uns altres "el pic de Morella".

3. Omnipresència d'un "dualisme" fonamental.

No queda pas cap dubte que, per la humanitat d'aquella època, el món era un camp de batalla permanent en el que s'enfrontaven sense parar les forces del bé (identificat en Déu) i les del mal (encarnat pel Diable). En considerar-los -en la mentalitat i, per tant, en la cultura- tan real l'un com l'altre i no pas meres representacions abstractes, la humanitat medieval dels segles entorn del mileni era essencialment o fonamentalment dualista (VAUCHEZ, 1988, p. 82); Satan actua en la vida quotidiana, ocult sota mil disfresses o aparences i tentant constantment als humans; Déu es manifesta o s'expressa, igualment, en infinitat de

successos o esdeveniments quotidians (com una tempesta, un aiguat o qualsevol altra catàstrofe natural), manifestant així -sense cap dubte o amb tota evidència- la seva còlera i advertint als pecadors,

El fet de donar a aquesta immanència cultural, viva, una formulació teològica i el rang d'una cosmogonia -com passà amb el catarisme-, no representaren pas l'incrustació de cap estranya (exòtica o oriental) concepció en la ment i la cultura occidental. Ben al contrari: trobaren un terreny abonat i, d'alguna forma, donaren resposta o ocuparen el lloc formal que els hi corresponia.

4. El vell despreci del cos ("la carn").

Des del mite del pecat original, el cos humà no deixà mai de ser el regna del pecat. L'ànima, insuflada en el cos -a partir de l'alé divina- és la impulsora de la virtut, en perpetua lluita amb les demoníiques passions carnals.

5. El malvat món.

"Món, dimoni i carn". El tercer element: el món. Per extensió: el poder. Vet aquí el motiu i el missatge de la pràctica eremítica i, en un primer moment només, de la monacal: el despreci del món ("contentus mundi"). La "salvació" només pot obtenir-se que pagant el preu d'una ruptura total amb el món i la societat, renunciant -en definitiva- a la búsqueda de poder i a l'enriquiment).

Si quedava, però, algun dubte sobre l'extensió i vigència del mal en el món, la segona meitat del segle XII va veure sorgir a Occident, i de forma molt especial i intensa a França, bandes de lladres, assassins, marginals,... pels qui ni les regles del combat cavalleresc ni les trabes morals de l'església tenien cap sentit. Maten, violen i saquejen indiscriminadament; camperols, iglésies i monestir són els seus objectius selectius (tant si asalten pel seu compte com si han estat reclutats i pagats pels grans senyors feudals).

Com apunta P. LABAL (1988, p. 20), no hi ha pas cap dubte que en aquest "espectacle de la maldat" hi podem trobar una forta justificació de la fàcil acceptació per part dels albigesos del dogma fonamental dualístic.

6. Anticlericalisme.

Ja hem vist com la "reforma gregoriana" havia incitat als laics a lluitar contra el clergat corrupte. De fet, però, el sentiment anticlerical era previ i arrelat, existint una mutua aversió. El clergat desprècia al "poble menut" (els "simples" o "ximples", diu el llenguatge eclesiàstic de l'època). Efectivament: el llenguatge dels predicadors (els sermons) és "pretencios, enfàtic, ampulós, carregat d'alegories que pretenen ser erudites; en el millor dels casos és una retòrica freda, discursos confeccionats lluny de les agitacions i de les angoixes del món; en l'atmosfera enrerida dels studia claustrals cisterciens" (LABAL, p. 52). Un clar testimoni d'aquest despreci, provinent de la mateixa església, és el tancament -en aquesta època- del

transcor, intercalat entre el cor i la nau, separant així els laics ("simples") dels "ordenats".

Si a això hi afegim el servilisme del clergat als senyors feudals, el doblement de molts convents en vertaderes institucions feudals, amb "servus" i recaptant amb violència els seus delmes, la hipocresia o disonància entre el que prediquen i el que practiquen,...no ha pas d'estranyar gens que el clar anticlericlarisme -predicat sistemàticament i didàcticament pel catarisme- trovés ressó i acollida immediata. El fet que els seus equivalents (els "perfectes") fossin realment "purs", pobres, caritatius,...i que utilitzessin un llenguatge clar i entenedor, havia de -per contrast- exercir un efectiu proselitisme.

7. La descoberta del Nou Testament.

La predicació càtar es serveix de l'Evangeli traduït a la llengua vulgar (i no només al llatí, com fa l'església), però -sobretot- en fa una interpretació literal, directa (i no pas sistemàticament metafòrica i recargolada o erudítica, com ja hem esmentat era la tònica de la prèdica eclesiàstica).

5. L'ÈXIT DEL CATARISME A LA REGIÓ OCCITANA.

S'ha fet esment, en l'anterior apartat, d'unes poques raons per explicar l'èxit del catarisme. Elles, però, es trobaven igualment plantejades en d'altres regions o nacions d'Europa. ¿Perquè, doncs, va triunfar a la regió d'oc i no pas, per exemple, a la França del nord (on també hi aparegueren predicadors càtars)?

LABAL (pp.75-78) argumenta, sobre aquest punt, les següents raons:

1. En el Nord existia un clima d'intolerància, fanatisme i obediència al poder establert (civil i clerical) ben diferent a la tolerància del Sud.

2. La qualitat (moral, social i intel·lectual) dels predicadors (adversaris del catarisme) és ben diferent al Nord que en el Sud. Només cal recordar que París, i la seva Universitat -amb Abelardo al seu davant- és precisament la capital del Nord.

3. Sobretot, però, hi ha una qüestió política: la dinastia dels Capetos -el regne o "corona" franc- és al Nord. La solidaritat entre el poder civil (en aquest moment Felip August) i el religiós (representat sobretot per l'abat de Saint Denis) és absoluta. El rei és "la clau de volta de la feudalitat, el guardià de les esglésies i el protector de la pau de Déu,... representa el braç secular del qual l'Església té necessitat per reprimir els perturbadors de l'ordre" (LABAL, p. 77).

A diferència del Nord, el Sud, és una terra de vassallatges canviants, de fronteres poc precises o tot ell frontera. Al Sud existeix, així mateix, una "pleb aristocràtica" nombrosa, que viu en nuclis fortificats o "castells" (i no pas com el Nord en pobles i en nombre limitat (cavallers o "~~maiores~~")), en íntim contacte i relació amical amb el poble menut ("~~plebecula~~"). La geografia i l'esmentada peculiaritat política de la regió fan extraordinàriament forts a aquest castellers, fins a tal punt que no són pas ells qui necessiten al senyor (a qui rendeixen vassallatge, com els comtes de Tolosa o de Foix, els viscomtes de Beziers, de Carcassona o d'Albí), sinó més aviat a l'inrevés. Per això, arribat el moment de la "croada", els senyors defensaran als "heretges", perquè aquests són bàsicament (sobretot els i les "perfectes") membres destacats de la seva "pleb aristocràtica".

Especialment il·lustratiu, per aquest punt, és el relat de Guillaume de Puylaurens explicant el fracàs de la predicació de (St.) Bernard de Claraval, l'any 1146, en el castell de Verfeil:

"Va creure convenient venir al castrum de Verfeil, on hi vivia una multitud de cavallers i de gent de poble, creient que si aconseguia sofocar la perversitat herètica en aquest lloc, on s'havia ampliament propagat, podria prevaldre en gran part contra ella. Hagueren doncs començat a pronunciar un sermó a l'església contra els més importants del lloc, aquests varen sortir de l'església i el poble els va seguir. Però l'home sant, va seguir-los fins a la plaça i es va posar a pronunciar les paraules de Déu: aleshores tots es varen amagar dins de les

cases, mentre ell, malgrat tot, seguia predicant a les poques
persones que varen quedar-se; però varen començar a picar les
portes i a cridar, amb l'objectiu que el poble no pogues sentir
la seva veu, empresonant la paraula de Déu. Ell, espolsant-se la
polís dels seus peus, els abandonà i mirant el castrum els va
maleir dient: Verfeil, que Déu et desequil.

6. ALGUNES RAONS DE LA DESTRUCCIÓ DEL CATARISME.

La reforma gregoriana, com hem apuntat abans, començava a escapar-se de les mans dels seus impulsors. Calia reconduir-la i frenar-la. Inicialment les croades a Terra Santa són el millor mitjà per aquesta reconducció o desviació. El foment de les ordres de cavalleria s'inscriu en la mateixa línia. L'any 1184, a Verona, es reuneixen el papa LUCI I i l'emperador Frederic BARBARROJA, l' "Ecclesia" i el "Regnum", enfrontats violentment fins aquell moment, pacten unir les seues poders (les seves "espases" temporal i espiritual); l'objectiu és restablir l'ordre de la fe i l'ordre feudal, la unitat perduda entre l'Església i l'Estat (de la cultura, ara per ara, no cal preocupar-s'hi; vindrà de la mà de l'església). La presa de Jerusalem pels sarracens, l'any 1187, ofereix l'ocasió propícia: l'"ecclesia" (crida papal) i els tres "regnum" més importants d'Occident (Germania, França i Anglaterra) s'ajunten per organitzar la tercera croada. Al cap de 10 anys, però, tots els protagonistes d'aquesta empresa han mort i el fracàs més absolut és l'únic resultat que pot comptabilitzar-se.

Durant aquells anys (1196-98), a més a més, pluges i inundacions, epidèmies i gana, assoleixen occident. En ser coronat papa l'any 1198, INNOCENCI III escriu als prelats i laics de Narbona una llarga carta; en ella posa en el mateix sac la derrota militar de la croada i la derrota religiosa davant els càtars (extesos en aquella regió); de fet, ve a dir, els "pagans" (sarracens o càtars) aconsegueixen el seu objectiu: "invadir la terra cristiana i destruir-la fins que es perdi la memòria

del vostre nom". La lleitor per la croada contra els "heretges" d'occitània s'acabava de sembrar.

Per sobre de tot, però, la croada contra els albigens i els seu extermini (amb l'ajut de la Inquisició) és una qüestió política: una conquesta dels capetos i el vertader "naixement" de França com a nació. El fet que nobles i cavallers, a més a més del poble, formesin un col·lectiu religiós relativament homogeni, va encoratjar la cobdícia del nobles francs (representats, en primer lloc, pel ex-croat Simon de Monfort).

II a PART

ESTUDI ANTROPOLÒGIC D'UNA POBLACIÓ ALBIGESA-CÀTAR DURANT ELS SEGLES XII-XIV.

L'assaig de descriure els trets més essencials i distintius de la forma de vida quotidiana de la societat càtar occitana durant els segles XII i XIII cuidarà d'atendre bàsicament al "catarisme popular", molt més que no pas a les enravessades disquisicions filosòfiques i teològiques inherents al "catarisme cult". El fet que el catarisme -a més a més d'ésser una doctrina dogmàtica teològica- fos essencialment una praxi rigurosa i que fes recurs, en el seu procés d'adoctrinament, d'una didàctica a l'abast (emprant constantment l'"exemple"), facilita extraordinàriament aquest objectiu.

ESTRUCTURA SOCIAL.

La societat càtar és d'una estructura manifestament tancada. De fet és una església (una estructura eclesial) organitzada d'acord amb una rígida estructura jeràrquica, que viu en sí de l'estructura social civil occitana, és, en definitiva, una comunitat religiosa i, per tant, la descripció dels estaments jeràrquics que la componen esgotarà aquesta descripció.

Els bisbes i els "fills" (major i menor).

En la cúspide hi ha els Bisbes, un per cada comunitat. Episòdics concilis, presidits per alguns d'ells, els reuneix i són el lloc de formulació dels principis dogmàtics.

Cada bisbe està ajudat per dos coadjutors o immediats ajudants. El que rebia el nom de "fill major" tenia, de fet, les mateixes funcions que el bisbe i era el que el substituïa i el succeïa en cas de mort. El que s'anomenava "fill menor" es convertia aleshores en "fill major", procedint-se a l'elecció d'un altre "fill menor".

Els diaques.

Eren els pastors (capellans) càtars que servien de intermediaris entre els bisbes (o els "fills") i els "perfectes" (vegis més endavant), ocupant-se també dels simples "creients".

Els i les "perfectes".

Constituïen l'espina vertebral d'aquesta església. Tant homes com dones, eren els "creients" iniciats que havien rebut el consolamentum (vegis l'apartat rites) d'ordenació i el poder de conferir-lo. Ells eren els "bon hommes" o "Sénher" (el meu senyor).

Un fet essencial del catarisme, dins de la societat i cultura medievals occidental, és l'esmentat ara mateix i que fa referència al fet que les dones -de forma indiscriminada- poguessin accedir a l'important graó de "perfectes". El que segueix aquí és només una descripció general de les funcions inherents al rang de "perfecte", amb independència de les específiques jugades per les dones (en l'apartat referent a la dona dins de la societat càtara, tornarem a ocupar-nos de les perfectes en particular).

El mot "perfecte" prové, en el catarisme, de l'epístola als Filipins: "Així doncs tots els perfectes tinguem aquests sentiments" o "cristians ja formats, però no pas per això consumats en perfecció" (Flp, 3).

Un signe extern els (les) distingia del conjunt de la població: vestien de negre ("vêtus", se'ls anomena col·loquialment, referint-se probablement a aquesta vestimenta distintiva). En algunes poblacions, així mateix, se'ls enterra en cementiris a part.

Estaven sotmesos a una pràctica de vida extremadament rigurosa, basada en el compliment estricte de totes les normes i preceptes de la religió càtara. Vet aquí alguns dels trets característics:

- Debien ser cèbils i estrictes complidors d'abstinència sexual. Per això, si estaven casats, havien abans d'alliberar-se del lligam conjugal (disoldre el matrimoni).

- No podien matar (ni tant sols en defensa pròpia) i , en conseqüència, doncs, no podien pas fer la guerra. Tampoc podien matar animals.
- Com extensió de l'anterior manament, tampoc podien participar, en cap nivell, en actes "de justícia" civil o eclesiàstica,
- Havien de practicar "la primera de les virtuts": el valor o valentia davant del sofriment i de la mort,
- Sota cap concepte podien mentir,
- Tampoc podien jurar,
- Havien d'abstenir-se de menjar carn o derivats, però podien menjar peix. I, sovint, practicaven el dejuni a pa i aigua,
- L'oblit, més que el despreci del seu cos, havia d'ésser la norma. En la pràctica, això es traduïa no pas en conductes ascètiques i autopunitives sinó en dedicar tot el temps possible a l'oració, la meditació i al servei dels altres (cuidar malalts, consolar afligits,...). Si encara els hi quedava temps, restaven obligats a exercir normalment el seu ofici.

La presència de l'Esperit en ells els alliberava del Mal. Per tant se'ls considerava lliures i responsables, impecables (posséien la facultat de no pecar o, dit en d'altres paraules, esdevenien "immuns" al

Diabla). En cas de que aquesta "impecabilitat" virtual fallés (és a dir; si arribaven a pecar o incomplir alguna de les normes), s'autoinflingien un llarg procés de reparació (recomençar tota la seva iniciació) per recuperar l'estat de gràcia, no arribant mai , però, a ser perdonats per l'Esperit. Per tant, havien d'esperar una altra reencarnació per poder assolir de nou l'estat de "perfecte". Faltes mínimes, així, adquirien proporcions extraordinàries, a causa -precisament- d'haver estat comeses per un "il·luminat" o coneixedor de tota la seva responsabilitat. Tota aquesta exigència derivava de la formulació doctrinal de que la "salvació" era un afer individual, no pas un regal de Déu (negació del paper "redentor" del Crist).

Fins el 1209 (any de promulgació de la "croada" contra els albigens) esdevenen, els perfectes, personatges públics o de presència permanent en les poblacions occitanes. Inconfundibles per la seva vestimenta negra, organitzen i encapsalen processons, prediquen amb assiduitat a les plaçes majors dels pobles i de les ciutats. S'allotgen, si estan de pas, a les cases dels fidels (o creients) o a les cases de perfectes sedentàries (vegi's tot seguit), en les que hi organitzen reunions on es practiquen els rituals (vegi's, també, més endavant). Per donar una idea del seu nombre, pot esmentar-se que en una població relativament important com Villemur (amb un miler probable d'habitants) es dona notícia de trobar-s'hi un centenar de perfectes dels dos sexes.

Els creients.

Les obligacions i els pecats eren absolutament idèntics pels creients i pels "perfectes". Però, els simples "creients", pel fet de no estar il·luminats, no eren ni lliures, ni responsables dels seus actes (com els perfectes). Quan pecaven, era el Diable qui pecava en ells. Per tant no havien pas de portar una vida ascètica, cèbil, ni vegetariana,. Havien de complir, només, les "virtuts" consensuades pel segle (bàsicament les mateixes que regien "en la lletra" pels cristians coetanis. Els "creients", però -a diferència d'aquets cristians que, cas de pecar, podien aspirar al perdó "en nom de Crist" o a la condemna eterna- , sabien que haurien d'experimentar successives reencarnacions, fins que no arribessin a mereixer un estat de "perfecte".

Eren "creients" en el sentit literal del mot o "fidels" o "adeptes" o "seguidors". Un "creient" s'adheria voluntariament a la fé càtara i expressava aquesta adhesió saludant amb el "melioramentum" (vegi's rites) cada vegada que es trobava davant d'un "perfecte". Només estaven obligats a assistir a les cerimònies de "consolamenta" (vegi's rites) i resar individualment. Però no s'exercia pas sobre ells cap pressió excessiva per part dels perfectes i diaques. "Ningú és bo fins que no arriba la seva hora" i, per a molts, era evident que aquesta hora no havia pas de complir-se en l'actual encarnació. Tot i això, valia l'esforç de mereixer -per propis mèrits- una pròxima encarnació no tan dolenta com la precedent. De fet, era evident que pel sol fet de ser "creient" i portar una "vida honesta" ja estava en un bon camí. Per això, quan es casaven, el "perfecte" es limitava a recordar'els-hi que

tan aviat com fossin capaços renunciessin al plaer de "la carn" i seguissin el "bon camí",.

El seu nombre, al Llenguadoc (però també a bona part de la Catalunya pirinàica de les dues vertents), havia de ser considerable i, inclús, majoritari. A tall d'exemple val la pena citar al capellà catòlic de Cambiac que, en carta dirigida al seu bisbe, es lamenta de que tot el poble "excepte 3 germans i una dona" estan afiliats a "la secta". Recordi's, així mateix, la crònica de Guillaume de Puylaurens, referent a la prèdica de (St.) Bernat al "casirum" de Verfeil.

La dona (amb especial referència a les perfectes i els convents).

La situació de la dona en la societat medieval no és pas gens avantatjosa. Sotmeses, tot primer, a l'autoritat paterna i, després, cas de casar-se, a la del marit. Sense cap accés al nivell d'educació, reservat als homes que abraçen la carrera monacal. Sense masses possibilitats d'emigrar (escapada reservada als homes). Violades sistemàticament, en cas d'assalt i derrota. Obligades a treballar i a engrendrar fills, en les classes populars, no gaudien pas, però, de moltes prerrogatives si pertanyien a les classes altes.

Al costat d'aquesta desconsideració social (o civil) de la dona, ha de situar-s'hi la tradicional misoginia de l'església catòlica, que -pel que fa a aquest segle de l'edat mitja- pot exemplificar-se en el fet de

que no ha pogut identificar-se cap convent femení, a finals del segle XI i principis del XII, en el sud de França (J. VERDON, 1976).

Malgrat la important mortalitat a causa de repetits parts (el que feia que un home contragués un bon nombre de matrimonis successius), el nombre de vídues -causades per les guerres continuades en aquestes regions durant el segle XII- era important. Si el marit era noble o cavaller, la situació de la vidua era certament difícil (cobejada per pretenents als bens deixats pel marit).

Totes aquestes lleus referències per destacar un fet apuntat ja en l'apartat de les perfectes: la religió càtara ofereix a les dones (sobretot a les vídues, però no pas només a elles) una oportunitat insòlita d'emancipar-se, bàsicament, del control dels homes (pares, marits, pretenents, clergues, "senyors",...). Però també, i de forma insòlita a l'època, el catarisme ofereix a les dones la quasi possibilitat d'igualar-se als homes. Efectivament: igual que ells poden ser "ordenades" perfectes; un cop ordenades, elles també, reben l'adoració dels creients; a l'igual que els perfectes mascles, tenen dret a predicar i a administrar el "consolamentum" (o "ordenació"). Només els hi està vedat accedir al grau superior de la jeraquia càtara: bisbat i episcopat.

Així doncs, la millor documentació sobre l'estatut de la dona en societat càtara ens ve donat per el paper de les que acceptaven esdevenir "perfectes". Un fet, però, crida l'atenció: mentre la majoria de perfectes mascles procedien de les classes baixes, les perfectes

procedien majoritàriament de l'aristocràcia. Així mateix, la neta dominància de vídues és una altra característica que permet explicar perquè elles, les perfectes, regien les anomenades "cases" o "convents" càtars, antigues cases senyorials, moltes d'elles fortificades. Eren, aquestes cases, les que havien heretat en morir el marit i que, en adherir-se a la perfecció i adoptar l'hàbit negre (o vesta), passen a ser els vertaders centres socials, assistencials i doctrinals del catarisme. Ajudades per les seves filles i nevodes solteres o vídues o "separades" (per fuguir del marit o per adherir-se al celibat càtar), mantenen permanentment oberta la casa, acollint als perfectes, diaques i bisbes transeünts o predicadors, però també -de forma permanent- a molts infants i joves "entregats" per les seves famílies a l'església càtara, esdevenint així "cases d'educació".

Pa, vi i d'altres menjars, sempre estan sobre la taula del "convent", per aliment de propis i de necessitats, éssent les perfectes les anfitriones. El "convent" és, també, el lloc de celebració de les assemblees, prèdiques i oracions, esdevenint importantíssims centres d'endoctrinament i reclutació d'adeptes (respectant-se als assistens que no "adorin" -vegis rites- als/les perfectes, com un exemple més de la tolerància existent).

Pel general , però, el paper de la dona (perfecta o no) era força més limitat; consistia bàsicament en cuidar-se de l'educació dels menuts i de les noies acollides a la casa o convent (les quals feien, de fet, funció de criades), cuidar-se dels malalts i fer prosperar petites

empreses artessanals (on hi treballaven gran part dels acoïlits "creients").

Un ordre social oposat al feudal.

Com pot endevinar-se, el catarisme occità tenia una ben tramada estructura social. Almenys a nivell rural, els adeptes al catarisme eren majoria i, per tant, l'estructura de la societat occitana venia marcada en gran mesura per l'empremta del catarisme. Si això fou així -i els testimonis que en resten donen peu a suposar-ho com força probable-, el catarisme representa una vertadera ruptura de l'ordre medieval. Efectivament: davant de l'estructura feudal dominat, s'aixeca una societat col·lectivista; a diferència de l'exclusivisme del parentiu - propi de l'estructura feudal-, les cases càtares acolleixen a tot creient, sigui quina sigui la seva procedència social; davant de forma de vida que és la guerra, aixequen una pràctica pacifista; davant de la intolerància de l'església catòlica, la quotidianitat càtara és respectuosa i oberta; davant de la insolidaritat, assistim a la pràctica de la caritat fraterna; enfront de la rapacitat, es practica la pobresa; l'ociositat del senyor feudal, es transmuta en la laboriositat artessanal; en contraposició al desenfrè luxuriós (sexual o alimentici), del que fant gala els masclers dels estaments aristocràtics (civils i clericals), es practica la continència i el dejuni; enfront del paper inferior de la dona, el catarisme els hi ortorga rang i dignitat; a diferència de l'incultura en que es deixa a l'infància, els catars

eduquen als menors;.... De cap forma podia dexar-se'ls creixer i expandir-se; haurien representat la fi de l'ordre establert.

Ben cert que en la cúpula d'aquesta estructura social hi ha els bisbes i els diaques, però ells tenen una autoritat sobretot moral (sense aplicar mitjans coercitius de cap ordre, altres que els doctrinals).

ELS RITUALS.

Aquest ordre càtar es sostenia per mitjà d'alguns rituals bàsics. En la descripció que segueix es distingirà als que afecten als perfectes i als que pertanyen limitativament als creients.

El consolament dels perfectes.

Tot l'edifici estructural càtar pivota sobre els/les perfectes. D'ells surten els bisbes i els diaques, la funció primària dels quals és predicar i administrar el "consolament" o ordenació (o bateix) de perfectes. De fet els bisbes i diaques són els que, a més a més d'administrar el "consolament", decideixen l'admissió o no del candidat a perfecte. Aquest "consolament" de perfecte, s'imparteix per "imposició de mans", seguint rites de l'església primitiva i sense utilitzar elements materials (aigua, olis,..., pertanyents a l'univers del Mal o de Satanàs).

L' "aparelhament".

Es tracta d'un ritual mensual que els perfectes realitzen, col·lectivament o individualment, davant dels diaques. De fet es tracta d'una "confessió" de faltes. Si tenia lloc en una "assemblea" de creients (en una casa o convent), anava precedida d'una benedicció i seguida de predicació i del petó de la pau.

L' "endura".

Alguns o algunes perfectes, un cop acabats d'ordenar ("consolament") o després d'un "aparelhament" (confessió), anunciaven la seva voluntat d'iniciar un dejuni o "privació" (endura, en occità) fins a la mort. Es tractava, doncs, d'un vertader suïcidi místic.

Els perfectes mai varen encoratjar, ni predicar, aquesta modalitat d'aconseguir tornar definitivament al paradís de Déu. Però si s'anunciava el respectaven.

Va ser una pràctica freqüent a partir de la segona meitat del segle XII i, sobretot, al llarg del XIII, amb l'objectiu d'estalviar-se els torments i/o mort en foguera per part de la Inquisició, assegurant-se la salvació després d'un "consolement".

Consolament dels moribunds.

El bateig dels moribund (o dels consolats) s'administrava només als que estaven en perill de mort i que prèviament havien manifestat la seva intenció o voluntat (de trobar-se en camí) d'accedir a l'estat de "perfecte". Això els hi aportava l'esperança de la salvació (perdó dels seus pecats) i, per tant, no haver-se de reencarnar.

Tenia un límit temporal de validesa (caducitat): si la persona sobrevivia tornava a la seva condició de simple "creient" i havia de preparar-se per poder mereixir, a més llarg plaç, els "consolamentum" dels perfectes.

Convenenza.

és el pacte que un creient feia ("convenia") amb algun representant qualificat (perfecte, diaca,...) de l'església càtar, per ésser "consolat" en cas de trobar-se en imminent perill de mort, inclòs en cas de que no estigués conscient i encara que estigués impedit de pronunciar el "Parenostre" en veu alta (vegi's més endavant: oració).

Aquest pacte va ser introduït a mitjà del segle XII, quan -a causa de la persecució sistemàtica- els creients estaven sovint en perill de mort.

Melhorement.

Paraula occitana que significa "millora". És el rite dels "creients", consistent en salutar (adorar litúrgicament, però no pas idolàtricament) al/la perfecte des del mateix moment que estiguessin en presència seva. Consistia en tres reverències o genoflexions i una demanda de beneidicció.

Oració.

Un cop admès, per un perfecte, el nou "creient" rebia el dret i el deure de recitar en veu alta el Parenostre (és a dir: el dret de dirigir-se directament a Déu nomenant-lo Pare).

Aquest inventari de rituals càtars -probablement no pas més extens en la pràctica- posa en evidència la simplicitat de la seva litúrgia i la importància de la praxis o compromís personal (que contrasten agudament amb la parafernàlia litúrgica de l'església catòlica i la seva habitual absència de concordància entre els enunciats i la vida quotidiana).

ASPECTES ECONÒMICS DEL CATTARISME OCCITÀ.

A més a més de trobar-se llargament preparat per esdeveniments previs i per una situació política concrets, és evident que el catarisme occità no hagués pas pogut mantenir-se durant més de dos segles i extendres fins la mediterrània i la Catalunya sub-pirinaica, si no hagués donat lloc a un sistema econòmic favorable. Poc estudiat, aquest fet és d'una importància cabdal per entendre l'èxit del catarisme i la "necessitat" de la seva erradicació. Efectivament; el nou ordre que promou el catarisme representa -com s'ha esmentat en un apartat anterior- el desmoronament de l'ordre feudal. Basat aquest en els privilegis deguts al naixement i a l'exercissi de la força (violència) i en els intercanvis entre els tres ordres inamovibles d'origen diví (ordos dels guerrers, dels que resen i dels que treballen), en la societat càtar es veu substituït o simplificat en esdevenir tots treballadors o, com veurem tot seguit, en esdevenir "patrons" i "empleats", productors i consumidors, prestamistes i prestataris.

En oposar-se frontalment a l'ordre feudal, el catarisme esdevé una mena de "pre-capitalisme"; als drets feudals, oposen la legitimitat dels beneficis obtinguts per mitjà del propi treball (el treball fet amb les pròpies mans), sigui aquest artessanal o provinent del tràfic monerari (incluït el préstam amb interès o usura). El comerç i el diner obtingut en benefici, són considerats, així, molt més justos que no pas el dret transmès per naixement. En conseqüència, l'ordre dels guerrers ha de cedir la cúpula de la piràmide als comerciants. Tot això en el benentès de l'honradesa i afectant només als creients. Perquè, pel que fa

als perfectes, aquests no posseeixen res en propietat privada, però si en col·lectivitat (com les cases o convents i els rendiments del treball que en ells es realitza, a més a més d'administrar les donacions rebudes. Però com que només utilitzaven el diner per el major bé de la seva església o dels altres, totes les operacions "capitalites" (materials) quedaven exculpades.

Això explica la conversió de molts burgesos al catarisme. De la mateixa forma que l'alta espiritualitat dels perfectes explica la garantia de la seva solvència.

RESUM I CONCLUSIONS.

Amb les poques dades aportades s'ha assajat de posar de manifest que el fenomen càtar occità no fou pas una anècdota històrica (com força moviments herètics), sinó de que representa un fenomen cultural amb entitat pròpia (tot i que predeterminat o facilitat per obligats antecedents remots i immediats), que configurà la visió del món, el sentit de la vida i les relacions socials (incluïdes les econòmiques) d'una col·lectivitat extensa i durant més de dos segles.

Fou, el catarisme occità, una reacció a un ordre feudal injust i un desafiament a una religiositat hipòcrita. La coalició de l'expansionisme cesaropapista franc i vaticà, determinaren la seva brutal extinció.

En quedà el tribunal de la Inquisició (aplicada a partir d'aquell moment, a falta d'heretges, a la caça de bruixes i de conversos) i l'actual França.

De fet, com apunta René NELLI (1989), esglaiava comprovar que tot allò amb els que va somiar el catarisme ha acabat per complir-se o, almenys, en ser una formulació públicament i positivament considerada: alliberació de la dona, condemna de la guerra, les matances i els assassinats,... La seva vella enemiga, l'Església romana, presenta avui en dia posicions cent vegades més herètiques que les càtares... L'ordre feudal desapareix en el segle XVIII, amb 500 anys de retràs,... Els banquers i els comerciants són avui respectables i prominents ciutadans... Moltes ordres religioses han adoptat (evidentment sense saber-ho) un "model càtar".....

BIBLIOGRAFIA.

BONNASSIE, P.: Vocabulario básico de la historia medieval, Ed. Critica, Barna, 1983.

DUBY, G.: El domingo de Bouvines. Alianza, Madrid, 1988.

DUVERNOY, J. : La Religion des cathares. Le Catharisme, Privat, Toulouse, 1976

FOSSIER, R.: La edad media, vol.I i II, Ed. Critica, Barna, 1988.

FUGUET, J.: "Templiers, trobadors i càtars. Les pintures de Sant Martí de Puig-Reig", L'Avenc, 148 (8-15), 1991.

LABAL, P.: Los cátaros. Herejía y crisis social, Ed. Critica, Barna,, 1988.

LAMBERT, M.D.: La herejía medieval, Ed. Taurus, Madrid, 1986.

MULLET, M.: La cultura popular en la Baja Edad Media, Ed. Critica, Barna, 1990.

NELLI, R.: Los cátaros. ¿Herejía o democracia?, Ed. Martinez Roca, Barna, 1989.

SÉGUY, J.: "La religiosidad no conformista en occidente", dins de Historia de las Religiones, vol VIII (pp. 237-242), Ed. Siglo XXI, 1981.